

Sekseverschillen in interactiegedrag

EEN VERSCHUIVING IN VERKLARINGSPARADIGMA'S

Agnetha Broos

SAMENVATTING

Mannen en vrouwen vertonen een verschillend interactiepatroon, zowel op het vlak van de verbale als van de nonverbale communicatie. Onderzoek heeft zich naast het beschrijven van de sekseverschillen in interactiegedrag eveneens gaan bezighouden met het zoeken naar verklaringen ervoor. Het oudste verklaringsparadigma is het dominantiemodel. Dit paradigma beschouwt de vrouwen als een onderdrukte groep en interpreteert verschillen in mannelijk en vrouwelijk interactiegedrag in termen van mannelijke dominantie en vrouwelijke onderwerping. De laatste 10 jaar wordt dit dominantiemodel echter sterk betwist en heeft het enigszins plaats moeten ruimen voor het relatief nieuwe verschilparadigma. Dit model benadrukt de idee dat mannen en vrouwen gesocialiseerd worden binnen een verschillende subcultuur, waardoor ze een verschillend interactiepatroon ontwikkelen.

Sleutelwoorden: sekseverschillen, interactiegedrag, dominantie-benadering, verschil-benadering

Verschillen tussen mannen en vrouwen gaan veel dieper dan louter het biologische en anatomische. Naast genetisch bepaalde fysieke verschillen, zijn er eveneens sekseverschillen op bijvoorbeeld het niveau van de communicatiepatronen. Mannen en vrouwen vertonen een verschillend verbaal en nonverbaal interactiepatroon, wat niet alleen aanleiding geeft tot verregaande communicatieve gevolgen, maar eveneens zware sociale repercussies heeft (Crawford, 1995: 108-121; Coates, 1993: 196-198, 1995). Vanaf de jaren '70 is de relatie tussen de sekse en het interactiegedrag dan ook uitgegroeid tot een erkend onderzoeksveld. De interesse voor sekseverschillen in het interactiegedrag gaat dan al wel een honderdtal jaren terug, het was de tweede feministische golf die in de jaren '70 de aandacht voor de relatie tussen het geslacht en de taal stimuleerde. Sinds de jaren '70 heeft de studie zich ontplooid tot een groot en nog steeds groeiend onderzoeksveld (West et al., 1997: 119). De laatste 10 jaar heeft er zich op het vlak van de verklaringsmodellen van de sekseverschillen in interactiegedrag een paradigmawissel voorgedaan die echter niet fundamenteel was.

■ SEKSE VERSUS GENDER

Belangrijk voor de studie van sekseverschillen in interactiegedrag is het onderscheid tussen *sekse* en *gender*. In de Engelse taal wordt er een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de begrippen *sex* en *gender*. Ook in het Nederlands is het relevant om dit onderscheid te maken. Met *sekse* worden immers de biologische en anatomische verschillen tussen mannen en vrouwen bedoeld (Boves & Gerritsen, 1995: 195; Pearson et al., 1995: 6-7; Coates, 1993: 3; Romaine, 1999: 41-49), terwijl *gender* veeleer betrekking heeft op de psychologische, sociale en culturele verschillen tussen man en vrouw (Graddol & Swann, 1989: 7; Mauthner, 1996: 134-136; Wodak & Benke, 1997: 128). Een belangrijk aandachtspunt hierbij is de vraag naar het verband tussen de biologische sekse en de socioculturele gender (Wodak & Benke, 1997: 128). Ontwikkelen alle biologische vrouwen een vrouwelijke gender? En zo ja, hoe kunnen verschillen tussen vrouwen onderling dan worden verklaard? In de definitie van Lewontin wordt dit verband tussen sekse en gender verduidelijkt. Hij legt de nadruk op het socialisatieproces:

The development of gender identity depends on what label was attached to him or her as a child ... Thus biological differences became a signal for, rather than a cause of, differentiation in social roles. (Lewontin, gec. in Wodak & Benke, 1997: 129)

Dankzij deze definitie is het mogelijk van seksen in het meervoud te spreken omdat wat het betekent man of vrouw te zijn, verandert van generatie tot generatie en verschilt o.a. naargelang cultuur, etnie, religieuze overtuiging, en zelfs sociale klasse. Gender-categorieën zijn dus sociale constructies, die culturele en sociale statussen institutionaliseren (Foley, 1997: 286; Wodak & Benke, 1997: 129).

Aangezien de biologische sekse een signaalfunctie heeft om een bepaalde cultuurgebonden gender te ontwikkelen en beide dus met elkaar verbonden zijn, moeten ze allebei in beschouwing worden genomen bij de studie van interactieverschillen tussen mannen en vrouwen. Hier zal gemakkelijks-halve verder gebruik worden gemaakt van één term, namelijk sekseverschillen, die de voorkeur genoot omwille van het Nederlandse taalkarakter.

■ VERSCHUIVINGEN IN HET ONDERZOEKSVELD VANUIT HISTORISCH PERSPECTIEF

Zoals gesteld, vormen sekseverschillen in interactiegedrag momenteel een zeer populair onderzoeksdomein. Ondanks het feit dat de jaren '70 een sleutelrol gespeeld hebben in de erkenning van het onderzoeksveld, kan toch niet

worden gesteld dat het een jonge wetenschap is. Optekeningen van sekseverschillen in interactiegedrag zijn immers aloude. Reeds lang geleden werd opgemerkt dat mannen en vrouwen een verschillend taalgebruik hanteren. In de presociolinguïstische periode – voor de jaren '70 – bleef het echter bij losse observaties, die vaak gekleurd waren door de houding van de onderzoeker ten opzichte van de vrouw. Deze observaties gaan zelfs terug tot voor het begin van onze jaartelling. In het Oudindisch drama bijvoorbeeld (ca. 2000-3000 v. Chr.), spraken vrouwen Prakrit, de taal van de lagere sociale klasse. Mannen daarentegen, spraken Sanskriet, de taal van de hogere sociale klasse (Boves & Gerritsen, 1995: 197). Eeuwen later ontdekten antropologen op hun beurt dat er zich bij volkeren in niet-westerse leefgemeenschappen enorme absolute verschillen in taalgebruik tussen mannen en vrouwen konden voordoen. Ook dialectologen en Neerlandici stelden al zeer vroeg verschillen in taalgebruik tussen mannen en vrouwen vast (Boves & Gerritsen, 1995: 199-206).

Gedegen onderzoek naar sekseverschillen in taalgebruik werd toen nog niet gedaan. Dergelijk onderzoek is pas vanaf de jaren '70 van de grond gekomen. Twee factoren lagen hiervoor aan de basis: de invloed van de tweede emancipatiegolf en de opkomst van de sociolinguïstiek (Boves & Gerritsen, 1995: 206-207; West et al., 1997: 119-120). Het eerste baanbrekend werk in verband met sekseverschillen in taalgebruik werd geleverd door Lakoff. Zij was een van de eersten om te onderzoeken of mannen en vrouwen op een verschillende manier interageren (West et al., 1997: 127-128). In *Language and woman's place* (1975), dat ondertussen al uitgegroeid is tot een klassieker, beschrijft ze sekseverschillen in taalgebruik en komt ze tot de conclusie dat er zoiets bestaat als een vrouwentaal die onderscheiden kan worden van de mannentaal. Tevens maakt ze duidelijk hoe de verschillen in taalgebruik tussen mannen en vrouwen, de maatschappelijke positie van de vrouw weerspiegelen. Lakoff beschrijft de vrouwentaal als een taal die directe en krachtige uitspraken vermijdt en die steunt op vormen die twijfel en onzekerheid uitdrukken (Lakoff, 1975: 8-19; West et al., 1997: 127-128). Hoewel ze zelf nooit deze termen gebruikt heeft, ligt Lakoff met deze typering van de vrouwentaal onrechtstreeks aan de basis van het veel gebruikte onderscheid tussen een *powerfull* en een *powerless speech style*. De vrouwentaal van Lakoff past immers perfect in het kader van de *powerless speech style*, zoals die later door anderen gedefinieerd werd. Lakoff is van opleiding een theoretisch taalkundige, wat zich ook uit in de manier waarop zij het probleem benadert, namelijk met de methodologie van de generatieve taalkunde, d.w.z. door middel van introspectie. Zij heeft dus geen studie uitgevoerd volgens de regels van het empirisch onderzoek, maar is als het ware bij zichzelf te rade gegaan in welke opzichten de taal van de vrouwen afwijkt van de mannentaal (Boves & Gerritsen, 1995: 207). De methodologie van Lakoff kan

dus geenszins superieur worden beschouwd aan die van de presociolinguïstische taalkundigen.

Hoewel het onderzoek van Lakoff niet aan de regels van de kunst voldoet van echt wetenschappelijk onderzoek, kan wel worden gesteld dat het op zijn minst baanbrekend was en de weg naar het wetenschappelijk onderzoek van sekseverschillen in interactiegedrag geopend heeft. Voorheen beschouwden taalonderzoekers de mannentaal als de standaard, gingen ze er van uit dat er geen verschil was en namen ze dikwijls niet eens vrouwen op in hun onderzoeksprojecten (West et al., 1997: 128). Het werk van Lakoff was revolutionair in die zin dat het de eerste maal was dat een onderzoek uitging van de veronderstelling dat er een verschil zou zijn in het taalgebruik van mannen en vrouwen. Lakoffs werk vormde bijgevolg een inspiratiebron voor heel wat onderzoekers nadien. Bestaand onderzoek werd opnieuw uitgevoerd met de vraag welke resultaten zouden worden bekomen indien er vrouwen in het onderzoek opgenomen werden. Daarenboven werden er ook heel wat nieuwe onderzoeken opgezet waarin men vrouwelijk taalgebruik ging vergelijken met mannelijk (West et al., 1995: 128).

■ ZOEKEN NAAR VERKLARINGEN: EEN VERSCHUIVING IN CAUSALE MODELLEN DOORHEEN DE JAREN

Toch bleef ook dit nieuwe onderzoek nog beperkt tot het descriptieve aspect. Het bracht m.a.w. gewoon de sekseverschillen in kaart zonder dat er enige verklaringen geopperd werden (West et al., 1995: 128). Pas sinds de laatste jaren wordt er veel meer naar de oorzaak van deze verschillen gezocht. Dit causaal denken over sekseverschillen heeft zich steeds gepolariseerd binnen twee verklaringsparadigma's, namelijk de *dominance approach* en de *difference approach*. Beide verklaringsmodellen zijn gebaseerd op een bepaalde visie op de status van de vrouw in de maatschappij (Coates, 1993: 7-12). Vrouwen als een sociale groep kunnen enerzijds worden gezien als een onderdrukte en gediscrimineerde groep en anderzijds als een groep die eenvoudigweg verschilt van de mannen. Beide modellen vinden hun inspiratie in een van deze twee visies.

Naast deze twee verklaringsparadigma's werden in het verleden heel wat alternatieve hypothesen geformuleerd. Zo was bijvoorbeeld *nature* een belangrijke factor die in acht genomen werd (Bing & Bergvall, 1996: 11-12). De laatste jaren heeft het onderzoek de *nature*-hypothese echter de rug toegekeerd. Toch is het wat voorbarig te stellen dat in ons huidig tijdperk deze hypothese volledig zou worden ontklemd als wetenschappelijke verklaring. De theorieën van Morris (1997) bijvoorbeeld, zouden in dat geval een compleet achterhaald anachronisme zijn. Hij houdt immers nog steeds vast aan de opvatting dat alle vormen van sekseverschillen het gevolg zijn van aange-

boren factoren. In tegenstelling tot deze *nature* hypothese van o.a. Morris, ligt in de twee verklaringmodellen die hieronder besproken worden, de nadruk vooral op *nurture*.

De 'dominance approach' of het dominantieparadigma

De dominance approach vertrekt als oudste verklaringsparadigma vanuit de gedachte dat mannen zowel domineren als heersen in onze cultuur. Het model beschouwt de vrouwen als een onderdrukte groep en interpreteert verschillen in mannelijk en vrouwelijk interactiegedrag in termen van mannelijke dominantie en vrouwelijke onderwerping. Onderzoek binnen deze benadering ziet de hiërarchische aard van sekse-relaties - de ongelijke machtsverdeling - als de primaire oorzaak voor communicatieve verschillen (Coates, 1993: 12, 1989b: 66-69; DeFrancisco, 1997: 39-41; Perry, 1994: 191; Tannen, 1994: 9; Wood & Dindia, 1998: 21-23). Hoewel vrouwen een sterke strijd voeren voor gelijke rechten en een gelijkwaardige sociale positie, vervullen zij voor de aanhangers van het dominantieparadigma op maatschappelijk vlak toch nog enigszins inferieure rollen. In deze visie kunnen een groot deel van de sekseverschillen worden ingepast in een model van onderdrukking en dominantie, zeker wat betreft het verschillend gebruik van de nonverbale codes. Dit komt zeer duidelijk tot uiting in het inmiddels klassiek geworden werk van Henley *Body Politics: Power, sex & nonverbal communication* uit 1986.

Maar ook de patronen van de verbale communicatie passen binnen dit paradigma. De karakteristieken van vrouwentaal zouden voortkomen vanuit de idee dat vrouwen niet echt begaan zijn met de grote zaken des werlds. De conversaties tussen vrouwen handelen dan ook meestal over een aantal typische topics. Een van hun geliefkoosde gespreksonderwerpen is de routine, het ritme en de rituelen van het alledaagse leven. De onderwerpen waarover vrouwen praten, zijn dikwijls verbonden met hun rol als vrouw, vriendin en moeder (Coates, 1989a: 97; Crawford, 1995: 42; Tannen, 1994: 119). De verhalen van mannen zijn veel spannender, ze gaan over gevaar, geweld, conflict en overwinning. De persoonlijke zaken waarover vrouwen met elkaar praten gaan niet over gevaarlijke en de-dood-trotserende gebeurtenissen (Coates, 1996b: 99-100). De persoonlijke vertellingen van vrouwen verschillen niet alleen van de mannenverhalen in de alledaagse aard van de beschreven gebeurtenissen, maar ook in de afwezigheid van een heldendaad. Vrouwen vertellen eerder verhalen over dingen die fout liepen dan over dingen die ze gepresteerd hebben. En wanneer het toch over prestaties gaat, zouden de vrouwen de nadruk leggen op het feit dat ze deze dingen vertellen omdat ze hun vriendinnen mee in hun prestatie willen laten delen. Het delen

van zowel successen als mislukkingen, is van centraal belang in de vriendschap tussen vrouwen.

Mannen bespreken daarentegen heel andere onderwerpen. Ze vermijden zoveel mogelijk persoonlijke onthullingen en blijken over meer onpersoonlijke onderwerpen als de actualiteit, reizen, politiek, zaken, de beurs en sport te praten. Wanneer ze het toch over meer persoonlijke dingen hebben, gaat het veeleer over zaken als persoonlijke prestaties dan over gevoelens (Coates, 1997a: 119-120; Tannen, 1991: 100-101). In tegenstelling tot de ondergewaardeerde privé-sfeer waarin men de typisch vrouwelijke gespreks-onderwerpen kan kaderen, behoort het conversatiedomein van mannen tot de wereldlijke, openbare sfeer die veel meer naar waarde geschat wordt (Tannen, 1991: 73-74). De verbale sekseverschillen zouden op die manier de verschillende en onevenwaardige rollen van mannen en vrouwen in onze cultuur reflecteren en ondersteunen (Graddol & Swann, 1989: 91-92; Pearson et al., 1995: 109). Mannen worden gezien als een machtige dominerende groep, terwijl vrouwen een onderdrukte groep zonder macht lijken.

Deze onevenwichtige machtsverdeling wordt binnen de dominantiebenadering een zeer belangrijke factor wanneer de gevolgen van de sekseverschillen in interactiegedrag in acht genomen worden. Het ontstaan van miscommunicatie tussen mannen en vrouwen heeft immers niet dezelfde consequenties voor beide groepen. Dit wordt zeer duidelijk door het verband tussen macht en stereotypes. Het stereotype dat de minst machtige groep afschildert als inadequate sprekers zorgt ervoor dat deze personen door niemand echt au sérieux worden genomen. De minst machtigen zullen waarschijnlijk zo ook wel hun beeld hebben over het interactiegedrag van de machtigen, maar dit zijn 'slechts ideeën van personen zonder macht' en daardoor worden ze ook niet routinematig uitgedrukt in de massamedia (Cameron, 1996: 39; Crawford, 1995: 96-97). Wanneer de minst machtigen en de machtigen met elkaar interageren, zouden het de mannen zijn die de organisatie van de conversatie op zich gaan nemen. Heel dikwijls gaat dit gepaard met de vaststelling dat ze vrouwen de mond snoeren, waardoor dezen als minst machtigen zullen zwijgen. Mannen gebruiken, volgens de dominance approach, in man/vrouw-conversaties heel wat middelen om hun macht te vestigen. Ze interpreteren vragen als verzoeken om informatie en het delen van problemen interpreteren ze als een kans om als een echte expert advies te geven. Ze domineren de conversaties, onderbreken ze, starten de conversaties, spreken in de openbare sfeer meer dan vrouwen en bepalen het onderwerp van de interactie. Met deze communicatiestrategieën, betuigen mannen hun macht en nemen ze tegelijkertijd het gezag over de interactie (Crawford, 1995: 96-97; Johnson, 1997: 9-11; Pearson et al., 1995: 141).

Een zelfde patroon doet zich voor op het vlak van de nonverbale communicatie. Nonverbaal gedrag bekeken vanuit de dominance approach, wijst steeds op dezelfde regel: tussen een hogergeplaatste en een ondergeschikte vinden we steeds asymmetrische relaties in die zin dat de hogergeplaatste het recht heeft bepaalde familiariteiten uit te oefenen, waarop de ondergeschikte niet verondersteld wordt te antwoorden met wederkerig gedrag (Pearson et al., 1995: 140-141). Nonverbale codes die unilateraal gebruikt worden, wijzen immers op macht. Wanneer ze daarentegen wederzijds zouden worden gebruikt, connoteren ze interpersoonlijke solidariteit. Als bijvoorbeeld de ene persoon de andere bij de arm aanraakt en de andere antwoordt hierop door de eerste op een gelijkaardige manier terug aan te raken, kan daaruit worden afgeleid dat beide personen een gelijke status hebben en een interpersoonlijke solidariteit uitdrukken. Wanneer de tweede persoon echter toegeeft aan de aanraking van de eerste, maar niet antwoordt met een wederzijdse aanraking, duidt dit op een duidelijk machtsverschil tussen beide personen (Burgoon et al., 1996: 237-238; Hall, 1984: 107, 1996: 23-24; Richmond et al., 1991: 241; Pearson et al., 1995: 140). Ook betreffende het ooggedrag kan bijvoorbeeld worden gesteld dat mannen eerst de vrouwen gaan aankijken omdat het recht om als eerste oogcontact te leggen, voorbehouden is aan de meest machtige. Daarna wordt van de vrouwen verwacht hen aan te kijken, vermits de minst machtige op die manier respect moet betonen aan de meest machtige en hem eveneens moet bevestigen in zijn machtspositie (Henley, 1986: 166; Richmond et al., 1991: 238; Pearson et al., 1995: 121). Een ander voorbeeld zijn de verschillen in lichaamsbeweging en -houding. Wanneer personen met een verschillende status communiceren, gaan deze met de meeste macht de meest ontspannen houding aannemen (Hall, 1984: 119; Pearson et al., 1995: 140-141). Ook de sekseverschillen m.b.t. persoonlijke ruimte en territorialiteit kunnen zo worden verklaard. De meest dominante personen worden over het algemeen immers niet zo dicht benaderd als diegenen met minder macht. Vrouwen zouden daarom dichter worden benaderd dan mannen omdat ze een meer ondergeschikte status hebben. Op deze manier werden in het verleden nog heel wat andere sekseverschillen in interactiegedrag verklaard vanuit deze dominance approach (Pearson et al., 1995: 140-141).

Dominantie en onderwerping worden binnen dit verklaringsparadigma in verschillende contexten bestudeerd, bijvoorbeeld in klasverband of in een werksituatie. Dikwijls gaan dergelijke studies gepaard met een analyse van de machtsrelaties (Coates, 1993: 12, 1989b: 66-69). Deze benadering werd sterk onderzocht vanuit feministische hoek. Vanuit dit perspectief kreeg het dominante interactiegedrag van de man scherpe kritiek te verduren (Cameron, 1989: 6-7).

De 'difference approach' of het 'two cultures'-model

Het dominantie-verklaringsparadigma wordt de laatste jaren echter sterk in vraag gesteld en heeft plaats moeten maken voor een nieuw verklaringsmodel, namelijk de difference approach. Dit relatief nieuwe paradigma, dat ook wel eens het *two cultures* model genoemd wordt, benadrukt de idee dat mannen en vrouwen tot een verschillende subcultuur behoren. Verschillen in communicatief gedrag worden hier geïnterpreteerd als een weerspiegeling van sekse-specifieke subculturen (Maltz & Borker, 1998: 422-423; Taylor & Miller, 1994: 6-7). Het is binnen deze benadering dat veel aandacht besteed wordt aan de socialisatietheorie.

Socialisatie binnen twee seksespecifieke subculturen

Er kan worden gesteld dat net zoals de communicatie tussen personen van verschillende *culturen* problematisch kan zijn, ook de communicatie tussen personen van verschillende *subculturen* ten prooi kan vallen aan een botsing van interactiestijlen. Vanuit dit kader bekeken, spreken mannen en vrouwen twee verschillende *genderlects* (sekselecten).

De bewering dat mannen en vrouwen in verschillende subculturen opgroeien, lijkt in eerste instantie echter volkomen absurd. Broers en zussen leven immers in hetzelfde gezin en hebben doorgaans twee ouders van een verschillend geslacht. Maar zelfs als zij in dezelfde buurt opgroeien, in hetzelfde blok of in hetzelfde huis, groeien meisjes en jongens toch in verschillende interactionele werelden op (Tannen, 1991: 37-38; Pearson et al., 1995: 50-51). Mannen en vrouwen worden dus gesocialiseerd op verschillende manieren en binnen verschillende subculturen. Dit socialisatieproces zou al beginnen wanneer ze nog maar baby zijn. Er worden in onze maatschappij nog steeds roze en blauwe babykleden gefabriceerd en gekocht, ook al komen ze niet steeds meer bij de juiste sekse terecht. Meisjes en jongens leren hoe ze zich gepast moeten gedragen als meisje en jongen. Er wordt hen dus een sociale rol aangeleerd.

Dit leerproces zou bijvoorbeeld zeer duidelijk tot uiting komen in de televisiereclame voor speelgoed. Hoewel er bij oudere kinderen een tendens is naar uniseks speelgoed, focust de reclame voor het speelgoed van jonge kinderen zich duidelijk op een bepaalde sekse (Greenhalgh, 1996: 21-22; Pearson et al., 1995: 54-55). Enkele voor de hand liggende voorbeelden zijn alle varianten op de barbiepop, een juweelontwerpdoos, een sprekende en plassende pop en een mode-ontwerpschijf voor de meisjes en legoblokjes, auto's, gevechtspoppen en gewiertjes voor de jongens. Al deze soorten speelgoed worden gepromoot voor een specifieke sekse. Niet alleen de reclame

leert kinderen welk speelgoed gepast voor hen is, zoals uit onderstaand citaat blijkt, werken ook vele ouders de keuze van hun kinderen voor typisch meisjes- of jongensspeelgoed in de hand:

Mamma: *Go and buy a toy, Ann.*
Ann: *I can buy a gun.*
Mamma: *A gun is not fit for you, Ann.*
Ann: *Why is a gun not fit for me?*
Mamma: *A gun is only fit for a boy.*
Ann: *May I buy a top?*
Mamma: *No, but you may buy a mop.*
(Greenhalgh, 1996: 22)

Binnen dit socialisatieproces spelen echter niet alleen de ouders een belangrijke rol, maar ook de *peer group*, hun leeftijdsgenootjes. Alhoewel jongens en meisjes ook vaak samenspelen, brengen zij het merendeel van hun tijd door met vrienden van hun eigen sekse. Bovendien spelen zij verschillende spelletjes en blijkt er een wereld van verschil te liggen tussen de manier waarop jongens en meisjes communiceren tijdens deze spelletjes (Tannen, 1995: 116, 1998: 440).

Jongens spelen vaak buiten in grote groepen die hiërarchisch zijn opgebouwd. Er is een leider in de groep die bepaalt wat ze gaan spelen, wat de anderen moeten doen, hoe zij het moeten doen en die weigert te doen wat andere jongens voorstellen. Deze hoogste status wordt bereikt door middel van onderhandeling. Ze gaan orders uitdelen en er dan voor zorgen dat deze worden opgevolgd (Maltz & Borker, 1998: 425-426; Tannen, 1998: 440). Een andere manier waarop jongens status verwerven, is door er enerzijds voor te zorgen dat zij in het middelpunt van de belangstelling komen te staan door verhalen en moppen te vertellen. Anderzijds gaan zij de moppen van anderen in de war sturen en aanvechten. Jongensspelletjes hebben m.a.w. winnaars en verliezers. Ze bestaan bovendien uit een ingewikkeld systeem van regels dat vaak de oorzaak is van ruzies (Maltz & Borker, 1998: 426-427; Tannen, 1991: 38, 1998: 440).

Meisjes daarentegen spelen in kleine groepjes of met z'n tweeën. Het middelpunt van het sociale leven van een meisje is haar beste vriendin. Binnen de groep is intimiteit de sleutel: differentiatie wordt gemeten in relatieve vertrouwelijkheid. Ze spelen spelletjes als touwtjespringen, moedertje en vader-tje spelen en hinkelen. Bij deze activiteiten krijgt iedereen een beurt en is er meestal geen winnaar of verliezer. Alhoewel sommige meisjes meer vaardigheden bezitten dan anderen, wordt van hen verwacht dat ze daar niet over opscheppen (Maltz & Borker, 1998: 424; Tannen, 1991: 38, 1998: 440). Meisjes geven bovendien ook geen orders. Zij drukken hun voorkeur uit door middel van suggesties. Daar waar jongens zeggen *geef hier of hoepel op*,

zullen meisjes veler zeggen *laten we dat doen* en *wat vind je daarvan*. Meisjes dringen zich niet uitgesproken op de voorgrond en vermijden daardoor een heel deel pijnlijke confrontaties. Meisjes hoeven ook niet steeds te spelen. Vaak zitten zij gewoon samen te praten. Voor meisjes is het niet belangrijk status te verwerven, zij vinden het veel belangrijker om aardig gevonden te worden (Maltz &orker, 1998: 424-425; Tannen, 1991: 38-39, 1998: 440).

Voor de aanhangers van de difference approach werpt deze wereld van het spel een licht op de ideeën die mannen en vrouwen over het leven hebben. Het spel van de jongens belicht waarom mannen op hun hoede zijn voor aanwijzingen dat zij omlaag worden gedrukt of dat hun wordt verteld wat ze moeten doen. Het belangrijkste goed waarover in de hiërarchische wereld van de jongens wordt onderhandeld, is status. De aangewezen manier om deze status te verwerven en te handhaven, is door het uitdelen van orders en het zorgen dat deze ook effectief uitgevoerd worden (Tannen, 1991: 42). Een jongen met een lage status zal vaststellen dat er met hem wordt gesold. Mannen zijn in hun onderlinge verhoudingen bijgevolg opmerkzaam voor subtiele statusverschuivingen. Zij zouden nauwlettend in de gaten houden wie de orders uitdeelt en wie ze opvolgt.

Het spel van meisjes drijft niet op deze dynamiek. Het belangrijkste goed waarover in de groep meisjes wordt gemarchandeerd, is intimiteit. Vrouwen letten in hun vriendschappen op subtiele verschuivingen in bondgenootschappen en streven naar vriendschappen met populaire vrouwen. Populariteit is voor hen een soort status, die echter gebaseerd is op verbondenheid (Tannen, 1991: 42-43). Doordat mannen en vrouwen gesocialiseerd worden in twee verschillende subculturen, ontwikkelen zij dus een verschillende kijk op de wereld en een zeer verschillend sociaal gedrag.

De reflectering van hun verschillende socialisatie op het interactiegedrag van mannen en vrouwen

Tot dit verschillend sociaal gedrag behoren volgens het verschilparadigma ook de interactiestijlen van mannen en vrouwen. Mannen en vrouwen praten en gedragen zich verschillend in een interactiesituatie omdat ze gesocialiseerd werden in verschillende subculturen (Coates, 1989b: 69-72; Johnson, 1997: 10-11). De 'roze' opvoeding van de meisjes in een roze en zachte omgeving leidt tot een verschillende interactiestijl dan de 'blauwe' opvoeding van de jongens in een stoere en blauwe omgeving. In het socialisatieproces van mannen zou de nadruk meer worden gelegd op competitie en macht en bij vrouwen meer op samenwerking en solidariteit (Lewis et al., 1995: 101; Tannen, 1998: 441; Crawford, 1995: 86-88). Vanuit dit *two cul-*

tures model wordt geprobeerd om heel wat verschillen in interactiegedrag tussen mannen en vrouwen te verklaren.

Wat ten eerste de nonverbale communicatie betreft, kunnen bijvoorbeeld de verschillen in persoonlijke ruimte worden verklaard vanuit de verschillende socialisatie. Jongens zouden immers worden aangemoedigd om een zekere afstand van anderen te nemen en voorbereid te zijn op onverwachte confrontaties met anderen. Daardoor gaan mannen nooit heel dicht bij andere personen staan. Ze hebben een grote persoonlijke ruimte. Vrouwen daarentegen worden gesocialiseerd om affiliatief gedrag te vertonen, waardoor zij veel dichter bij elkaar gaan staan. Dit zou hun kleinere persoonlijke ruimte verklaren (Pearson et al., 1995: 142). Hetzelfde kan worden gesteld over aankijkgedrag. Vrouwen hebben geleerd dat ze solidariteit moeten betuigen en gaan daardoor de anderen meer aankijken om te tonen dat ze aandachtig zijn of dat ze het interessant vinden wat anderen te vertellen hebben. Mannen zouden deze solidariteit echter niet kennen en gaan daardoor eerder in het rond kijken alsof de andere er niet is (Pearson et al., 1995: 142-143).

Dezelfde tendens zet zich ook door op het vlak van de verbale communicatie. Doordat meisjes gesocialiseerd werden om zacht en lief te zijn en doordat ze met een kleine groep vriendinnen spelletjes speelden waaraan heel de groep op gelijke voet kon deelnemen, hebben vrouwen geleerd deze vormen van zachtheid en vriendschap ook in hun conversaties te hanteren. Vriendschap staat bij hen al centraal van toen ze nog maar kleine meisjes waren (Pearson et al., 1995: 111-112). Taal is een heel belangrijke sleutel in het sluiten en onderhouden van vriendschappen tussen vrouwen. Door te praten, doen ze als het ware aan vriendschap en hun taal kan de substantie van vrouwenvriendschappen worden genoemd (Coates, 1996a: 197-199, 1996b: 263; Pearson et al., 1995: 183-184). Vriendinnen willen van elkaar weten wat er allemaal in hun leven gebeurt is. Praten over de alledaagse dingen des levens en roddelen over het leven van anderen vormen de voornaamste bezigheden voor vriendinnen. Vrouwen leren uit de verhalen van anderen en worden op die manier gesterkt in hun eigen leven. Bovendien wijzen de gesprekken erop dat men geïnteresseerd is in elkaars leven, wat eveneens een belangrijke indicator van vriendschap is (Coates, 1996b: 264; 1997b: 245-248).

Hoewel vooral voor vrouwen vriendschap een heel belangrijke factor blijkt, mag hieruit niet worden besloten dat voor mannen vrienden niet belangrijk zouden zijn, integendeel zelfs. Maar bij mannen staan gesprekken echter niet zozeer centraal. Zij hechten eerder waarde aan andere activiteiten zoals samen sport beoefenen, op café gaan of samen naar een voetbalmatch kijken (Wright, 1998: 52). Dit betekent niet dat mannen onderling niet zouden praten. Gesprekken voeren zou gewoon een minder significante rol spelen in

hun vriendschappen (Coates, 1996a: 199). Toch is taal een vitale component van alle vriendschappen. Het plezier van praten, komt voor vrouwen zowel uit de manier waarop de dingen verteld worden als uit wat er gezegd wordt. Voor mannen daarentegen is enkel wat er gezegd wordt belangrijk en zij halen hun plezier dan ook uit het spelen met gedachten en vooral ook uit het discussiëren over gedachten (Coates, 1997a: 125; Mapstone, 1998: 53). Voor hen is informatie verwerven de belangrijkste functie van praten. Voor vrouwen is dat het opbouwen van vriendschappen. Bij vrouwen staat alles in het teken van het groepsgevoel. De gesprekken worden samen opgebouwd en iedereen draagt zijn steentje bij om deze conversaties te onderhouden (Coates, 1996b: 94-100; Maltz &orker, 1998: 427-428). Voor vrouwen berust de interactie immers op collaboratie. De groep primeert boven het individu, wat zich uit in het feit dat de vrouwen hun stemmen samenvoegen om zo een gezamenlijke tekst en betekenis te produceren (Coates, 1989a: 118-119, 1996b: 117, 1998: 147-148). Om beeldspraak te gebruiken, zou kunnen worden gesteld dat de taal van vrouwen zou kunnen worden vergeleken met wat in de muziek een *jamsessie* wordt genoemd. Dit is een ontmoeting van muzikanten waar zij spontaan kunnen improviseren en muziek brengen voor hun eigen amusement. De sleutelwoorden uit deze omschrijving zijn dus: spontaan, improviseren en amusement. Deze woorden zijn nu eveneens centrale begrippen om te definiëren wat er gebeurt wanneer vrouwen met elkaar converseren. Vrouwentaal kan in dit kader worden omschreven als een jamsessie waar vriendinnen elkaar ontmoeten om spontaan en geïmproviseerd te praten voor hun eigen plezier (Coates, 1996b: 117-118, 1998: 147). Deze jamsessies omvatten zowel ensembles waarbij iedereen samen deelneemt aan het gesprek als solopartijen. Maar de basis van een goed gesprek onder vrouwen blijft toch het groepsgevoel. Vrouwen bouwen samen in groep hun conversatie op. Een van de fenomenen waarin dit zich duidelijk uit, is het feit dat er dikwijls overlappingsen zijn in gesprekken tussen vrouwen (Coates, 1996b: 118-133, 1997b: 253).

Bij mannen daarentegen gaat het er enigszins anders aan toe. Jongens hebben van kleins af geleerd met elkaar de competitie aan te gaan. Ze hebben geleerd te vechten voor hun plaats in de groep (Pearson et al., 1995: 111-112). Volgens het differentiemodel zijn hun conversaties dan ook op die wijze georganiseerd. Mannen vechten als het ware om aan het woord te komen. Bij hen spreekt ieder om beurt. De conversaties kunnen dus worden omschreven als een serie van monologen waarin de mannen om beurt als een echte expert een betoog uiteenzetten (Coates, 1997a: 119-120; Maltz &orker, 1998: 428-429). Het wisselen van de ene spreker naar de andere gebeurt zeer vlot. Mannen voelen zeer goed aan wanneer een spreker gaat stoppen, zodat de volgende spreker onmiddellijk kan inpikken zonder dat er een stilte valt. Ze wisselen dus heel vlot van spreker, maar ook niet te vlot, want in tegenstelling tot de vrouwentaal, zullen mannen elkaar slechts zelden over-

lappen in gesprekken. In mannenconversaties geldt als basisregel dat iedereen zijn beurt moet afwachten en is er een onderhuidse competitie om zijn beurt als spreker af te dwingen, net zoals ze geleerd hebben uit de spellen in hun kinderjaren (Coates, 1997a: 111-117, 1998: 147-148). Ook de andere kenmerken van de interactiestijlen van mannen en vrouwen worden binnen de difference approach verklaard vanuit de verschillende socialisatie in verschillende subculturen.

■ CONCLUSIE

Bij de aanhangers van de difference approach kwam al snel het besef dat een visie als de dominance approach, die het mannelijk interactiegedrag bestempelt als sterk en het vrouwelijk als zwak, niet meer houdbaar was. Het dominantieparadigma dat steunt op een negatieve verhouding tussen mannelijk en vrouwelijk interactiegedrag, ruimde in de loop der jaren dan ook plaats voor het twee culturen-model dat poogt de sekseverschillen te onderzoeken vanuit een positief standpunt (Coates, 1993: 13, 1989b: 69-72). Beide modellen vertrekken vanuit een heel verschillend uitgangspunt en volgen elkaar enigszins in de tijd op. Vermits in dit tweede model macht echter eveneens een rol speelt, lijken deze twee benaderingen elkaar al bij al niet uit te sluiten. Toch kan worden gesteld dat de laatste jaren de nadruk steeds meer lijkt te liggen op de difference approach.

Anno 2000 zijn de scherpe kanten van deze sekseverschillen in interactiegedrag wat aan het vervagen. Dit kan worden gekaderd binnen de verschuiving van de moderniteit naar de postmoderniteit, meer bepaald binnen het voor de postmoderniteit zo specifieke patroon van dedifferentiatie (Crook et al., 1992: 38-39). In dit proces van dedifferentiatie verliezen ook de omgangsvormen tussen mannen en vrouwen hun vaste vorm, ze worden veelvormiger (Wouters, 1990: 129). De grenzen tussen een specifiek mannelijk en een specifiek vrouwelijk interactiepatroon zijn stilaan aan het vervagen. De postmoderne vrouw vertoont in haar communicatiegedrag heel wat mannelijke trekken en de postmoderne man is er niet meer verlegen om om wat vrouwelijke gevoeligheid in zijn interactiepatroon te leggen. Er lijkt dus geen duidelijke lijn meer te trekken tussen een typisch mannelijk en een typisch vrouwelijk interactiepatroon.

LITERATUURLIJST

- Bing, J.M. & Bergvall, V.L. (1996) 'The question of questions: Beyond binary thinking', pp. 1-30 in V.L. Bergvall, J. M. Bing & A.F. Freed (eds.) *Rethinking language and gender research: Theory and practice*. London: Longman.
- Boves, T. & Gerritsen, M. (1995) *Inleiding in de sociolinguïstiek*. Utrecht: Aula.
- Burgoon, J.K., Buller, D.B. & Woodall, W.G. (1996) *Nonverbal communication: The unspoken dialogue*. New York: McGraw-Hill.
- Cameron, D. (1989) 'Language and sex in the quantitative paradigm: Introduction', pp. 3-12 in J. Coates & D. Cameron (eds.) *Women in their speech communities*. London & New York: Longman.
- Cameron, D. (1996) 'The language - gender interface: Challenging co-optation', pp. 31-53 in V.L. Bergvall, J.M. Bing & A.F. Freed (eds.) *Rethinking language and gender research: Theory and practice*. London: Longman.
- Coates, J. (1989a) 'Gossip revisited: Language in all-female groups', pp. 94-122 in J. Coates & D. Cameron (eds.) *Women in their speech communities*. London: Longman.
- Coates, J. (1989b) 'Language and sex in connected speech: Introduction', pp. 63-73 in J. Coates & D. Cameron (eds.) *Women in their speech communities*. London: Longman.
- Coates, J. (1993) *Women, men and language*. London: Longman.
- Coates, J. (1995) 'Language, gender and career', pp. 13-30 in S. Mills (ed.) *Language and gender: Interdisciplinary perspectives*. London: Longman.
- Coates, J. (1996a) 'Friendship', pp. 184-205 in B. Madoc-Jones & J. Coates (eds.) *An introduction to women's studies*. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Coates, J. (1996b) *Women talk: Conversation between women friends*. Oxford: Blackwell.
- Coates, J. (1997a) 'One-at-a-time: The organization of men's talk', pp. 107-129 in S. Johnson & U.H. Meinhof (eds.) *Language and masculinity*. Oxford: Blackwell.
- Coates, J. (1997b) 'Women's friendships, women's talk', pp. 245-262 in R. Wodak (ed.) *Gender and discourse*. London: Sage.
- Coates, J. (1998) 'Gossip revisited: Language in all-female groups', pp. 127-152 in J. Cheshire & P. Trudgill (eds.) *The sociolinguistics reader. Volume 2: Gender and discourse*. London: Arnold.
- Crawford, M. (1995) *Talking difference: On gender and language*. London: Sage.
- Crook, S., Pakulski, J. & Waters, M. (1992) *Postmodernization: Change in advanced society*. London: Sage.
- DeFrancisco, V.L. (1997) 'Gender, power and practice: Or, putting your money (and your research) where your mouth is', pp. 37-56 in R. Wodak (ed.) *Gender and discourse*. London: Sage.
- Foley, W.A. (1997) *Anthropological linguistics: An introduction*. Oxford: Blackwell.
- Graddol, D. & Swann, J. (1989) *Gender voices*. Oxford: Basil Blackwell.
- Greenhalgh, S. (1996) 'Growing up', pp. 16-37 in B. Madoc-Jones & J. Coates (eds.) *An introduction to women's studies*. Oxford: Blackwell.
- Hall, J.A. (1984) *Nonverbal sex differences: Communication accuracy and expressive style*. London: The Johns Hopkins University Press.

- Hall, J.A. (1996) 'Touch, status and gender at professional meetings', *Journal of Nonverbal Behavior*, 20(1): 23-44.
- Henley, N. M. (1986) *Body politics: Power, sex & nonverbal communication*. New York: Simon & Schuster.
- Johnson, S. (1997) 'Theorizing language and masculinity: A feminist perspective', pp. 8-26 in S. Johnson & U.H. Meinhof (eds.) *Language and masculinity*. Oxford: Blackwell.
- Lakoff, R. (1975) *Language and woman's place*. New York: Harper & Row.
- Lewis, R. J., Derlega, V.J., Nichols, B., Shankar, A., Drury, K.K. & Hawkins, L. (1995) 'Sex differences in observers' reactions to a nurse's use of touch', *Journal of Nonverbal Behavior*, 19(2): 111-120.
- Mapstone, E. (1998) *War of words: Women and men arguing*. London: Chatto & Windus.
- Maltz, D.N. & Borker, R.A. (1998) 'A cultural approach to male-female miscommunication', pp. 416-434 in J. Coates (ed.) *Language and gender: A reader*. Oxford: Blackwell.
- Mauthner, M. (1996) 'Understanding sexuality', pp. 132-155 in B. Madoc-Jones & J. Coates (eds.) *An introduction to women's studies*. Oxford: Blackwell.
- Morris, D. (1997) *De andere sekse: Waarin mannen en vrouwen verschillen*. Amsterdam: Standaarduitgeverij.
- Pearson, J.C., West, R.L., & Turner, L.H. (1995) *Gender & communication*. London: Brown & Benchmark.
- Perry, L.A.M. (1994) 'Difference, dominance, and dialectics: A call for change', pp. 187-194 in L.H. Turner & H.M. Sterk (eds.) *Differences that make a difference: Examining the assumptions in gender research*. London: Bergin & Garvey.
- Richmond, V.P., Payne, S.K. & McCroskey, J.C. (1991) *Nonverbal behavior in interpersonal relations*. 2nd ed. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall.
- Romaine, S. (1999) *Communicating gender*. London: Lawrence Erlbaum.
- Tannen, D. (1991) *Je begrijpt me gewoon niet: Hoe mannen en vrouwen met elkaar praten*. Amsterdam: Prometheus.
- Tannen, D. (1994) *Gender and discourse*. New York: University Press.
- Tannen, D. (1995) *That's not what I meant! How conversational style makes or breaks your relations with others*. London: Virago.
- Tannen, D. (1998) 'Talk in the intimate relationship: His and hers', pp. 435-445 in J. Coates (ed.) *Language and gender: A reader*. Oxford: Blackwell.
- Taylor, A. & Miller, J.B. (1994) 'Introduction: The necessity of seeing gender in conflict', pp. 1-17 in A. Taylor & J.B. Miller (eds.) *Conflict and gender*. Cresskill: Hampton.
- West, C., Lazar, M.M. & Kramarae, C. (1997) 'Gender in discourse', pp. 119-143 in T.A. van Dijk (ed.) *Discourse studies: A multidisciplinary introduction*. Volume 2. London: Sage.
- Wodak, R. & Benke, G. (1997) 'Gender as a sociolinguistic variable: New perspectives on variation studies', pp. 127-150 in F. Coulmas (ed.) *The handbook of sociolinguistics*. Oxford: Blackwell.

- Wood, J.T. & Dindia, K. (1998) 'What's the difference? A dialogue about differences and similarities between women and men', pp. 19-39 in D.J. Canary & K. Dindia (eds.) *Sex differences and similarities in communication: Critical essays and empirical investigations of sex and gender in interaction*. London: Lawrence Erlbaum.
- Wouters, C. (1990) *Van minnen en sterven: Informalisering van omgangsvormen rond seks en dood*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Wright, P.H. (1998) 'Toward an expanded orientation to the study of sex differences in friendship', pp. 41-63 in D.J. Canary & K. Dindia (eds.) *Sex differences and similarities in communication: Critical essays and empirical investigations of sex and gender in interaction*. London: Lawrence Erlbaum.

AUTEUR

Agnetha Broos is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Departement Communicatiewetenschap van de K.U.Leuven.

Dit artikel is gebaseerd op haar verhandeling *De seksen communicatief doorgelicht. Mannelijk en vrouwelijk interactiegedrag en de interactie tussen mannen en vrouwen: een literatuurstudie*, juli 1999.